

ÇARLIK RUSYA'NIN GÖÇ SİYASETİ KAPSAMINDA ERMENİLERİN NAHÇIVAN BÖLGESİNE YERLEŞTİRİLMESİ

Nahçıvan Hanlığı'nın Rusya'ya birleştirilmesinden sonra siyasi durumun karışık olduğu bir dönemde Çarlık Rusya Türkmençay Antlaşmasının XV. maddesi gereğince İran ve Türkiye'den binlere Ermeni ailesi göç ettirilerek eski Türk yurdu olan doğu Azerbaycan'a ve Nahçıvan'a yerleştirildi. Çarlık Rusya'nın Ermenileri adı geçen bölgelere göçürmesinin amacı Osmanlı devleti ve Kaçarlar İran'ı karşısında yer alacak Hristiyan setti

oluşturmaktı. Göçürülen Ermeniler özellikle doğası güzel, bereketli bölgelere yerleştirildi ve hazine topraklarından ermeni ailelere pay verildi. İskân politikası sürecinde Ermeni ailelere rahat edecekleri yaşam sunuldu.

Makalede, 1828 Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Nahçıvan ve çevresine ermeni ailelerin yerleştirilmesi ve bölgenin etnik yapısının değişmesinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Nahçıvan, Çar Rusiya'sı, Etnik Yerdeyişmeler, Göçürme

ПЕРЕСЕЛЕНИЕ АРМЯН В НАХИЧЕВАНЬ В РАМКАХ ИММИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ЦАРСКОЙ РОССИИ

После присоединения Нахчыванского ханства к России, когда политическая ситуация в регионе была запутанной, Царская Россия в соответствии с XV статьёй Туркменчайского договора переселив из Ирана и Турции тысячи армянских семей, разместила их в Азербайджане и Нахчыване, являющимися древними, исконными землями Турции. Основной причиной переселения русских и армян в вышеназванные регионы было создание христианской границы между Царской Россией и вечно враждующими и конфликтующими с ним Османской Турцией и Иранским государством.

Переселенные армяне в особенности размещались в благодатных деревнях с красивой природой, а государство выделяло им из казны земляные наделы. Все это осуществлялось для процветающего проживания армян.

В этом тексте будут обсуждаться размещения и этнические перемещения армян в Нахчыване и в его деревнях после Туркменчайского мира в 1828-ом году.

Ключевые слова: Азербайджан, Нахчыван, Царская Россия, этнические перемещения, переселение.

GİRİŞ

Azerbaycan- Ermenistan arasında yaşanan olayların, özellikle Karabağ sorununun perde arkasına bakacak olursak Çarlık Rusya'nın Kafkasya'ya hâkim olma çabalarının etkilerini açık bir şekilde görürüz. Kafkasya yüzyıllardan beri komşu devletlerin, özellikle Çarlık Rusya'nın odak noktası olmuş, bu sebeple Rusya bölgede hâkimiyet sağlamak için farklı yöntemlere başvurmuştur. Karadeniz'e inme siyasetinde başarılı olamayan ve Osmanlı karşısında Prut Savaşı'nda yenilgiye uğrayan I. Petro yüzünü Kafkaslar'a çevirdi. Kafkasya ve Hazar

Denizi'nin batı kıyılarına hâkim olmak maksadıyla keşif heyetleri ve elçilerini bölge ile ilgili bilgi toplamak için görevlendirdi. Bölgedeki durumu yakından takip etmek, yol güzergâhlarını belirlemek maksadı ile 1707 yılında İ.Ori'yi İran'a,¹ 1716 yılında A.Volinskiy'i elçi olarak İsfahan'a gönderdi.² I.Petro'nun emirlerini yerine getirmek için görevlendirilen kişiler bölgenin durumu hakkında rapor hazırlayarak Çar'a gönderiyorlardı. Volinski İsfahan'da olduğu dönemde Rus ve Ermeni tüccarlarla sık-sık görüşerek onların sıkıntılarını gidermek bahanesiyle onlardan bölge ile ilgili malumatlar toplamıştır. Elçinin aldığı malumatlar bölgeye yapılması planlanan sefer zamanı I. Petro'nun işine yarayacaktı. Özellikle Ermeni tüccarlar ve Ermeni milliyetçileri bölgeye gelen Rus görevlilere bilgi vermekle beraber Rus Çarı'na olan sevgilerini dile getirirdiler. Bahsedilen dönemde Çar'a gönderilen raporlarda Ermeni halkının Ruslara sadık oldukları bilgilerine detaylı yer verilmiştir. Ermeniler Rusların Kafkasya'ya yapacağı sefer zamanı izlenmesi gereken yol güzergâhının haritasını da I. Petro'ya göndermişlerdi.³

Kafkasya'da özellikle Azerbaycan'da yapılan keşif faaliyetlerine yardım eden Ermeniler, zamanla I. Petro'nun yanında değer kazandılar. I.Petro İran'a yapmış olduğu ziyaret sırasında Ermenilerin kendisine gösterdiği sevgiyi "sadakat" olarak değerlendirmiş, orada yaşayan Ermenileri Rusya'ya davet etmiş, aynı dinden oldukları için onları koruyacağına söz vermiştir. Bu davetten sonra Rusya'ya giden İran'ın ileri gelen Ermeni ailelerine I. Petro tarafından Rusya vatandaşlığı ve birçok haklar verilmiştir. Bu aileler ileride Çarlık Rusya'nın çok işine yarayacaktı.

I.Petro Kafkasya'da hâkimiyet sağlamak için Ermeniler'den faydalanmanın yararlı olduğunu düşünmüştür. Vasiyetnamesinde Kafkasya ve çevresine hâkim olmak için komşu devletler Osmanlı ve Kaçarlar arasına nifak sokulması, devamlı kargaşa çıkarılması ve zaman kaybetmeden Kafkasya'nın işgal edilmesi gerektiğine değinmiştir. Peki, Ruslar'ın Kafkasya'ya hâkim olması nasıl mümkün olabilirdi? Ermeniler zamanla Rusya'nın yayılmacı politikası yolunda en önemli araçları oldular. Kafkasya'da Ermeniler'i kullanmak I. Petro'dan sonra da Rus çarlarının temel politikası olmuştur.⁴ I. Petro 1723 yılında Bakü ve Derbend'i işgal ettikten sonra Ermenileri oraya yerleştirmiş, II. Yekatrina 1768 yılında Ermeniler'i koruma altına almak için ferman vermiştir. I.Aleksandr 1802 yılında N.Sisiyanov'a yazdığı mektupta: "Kafkasya'da

¹ Musa Urud, Zengezur. Nurlar Yayınevi, Bakü 2005, s. 113

² Okan Yeşilot, Şahin Ülkesinde: Rus Çarı I. Petro'nun İran Elçisi Artemiy Volinskiy'nin Kafkasya Raporu. Yeditepe yayınları. İstanbul 2014, s. 74

³ Эзов Г.А. Сношения Петра Великого с Армянским Народом,СПб, тип. Академии наук, 1898, s. 339-340 1898.

⁴ Şixeliyev Emin. Çarlık Rusya'sı Tarafından Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Göçürülmesi ve Akabinde Oluşturulan Ermeni Vilayeti (1828), (Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 4(1)*. 2015, s. 7-24

Ermenileri kullanmanın önemine değinmiştir.⁵ Ermenilerin bölgeye göçürülmesi özellikle I.Nikolay döneminde (1825-1855) hız kazanmıştır.

Ermeniler'in Güney Kafkasya'ya, özellikle de Azerbayca'a göçürülmesi 1826-1828 yılları arasında Rusya- Kaçarlar ve 1828-1829 yılları arasında Rusya Osmanlı savaşları sırasında başladı ve bu savaşların sonucunda imzalanan antlaşmalarla hızlandı. Türkmençay Antlaşması'nın XV. maddesi gereğince Güney Azerbaycan'da yaşayan Ermeni ahali istediklerinde Rusya'ya göçecek ve birçok imkânlardan faydalanabilecekti. Edirne Antlaşması'nın XIII. maddesi gereğince ise Osmanlı'nın tabiliğinde olan fakat savaş zamanı Rusya tarafında Osmanlı'ya karşı savaşan Ermenilere on sekiz ay içinde, taşınabilir eşyaları ile Rusya'ya gitme hakkı verilmiştir.

Türkmençay Antlaşması imzalandıktan sonra Çarlık Rusya'sı kendilerine yakın gördükleri Ermenileri yerleştirmek için en uygun bölgenin Erivan, Nahçıvan ve Karabağ bölgesi olduğunu düşünmüştür. Bu sebeple antlaşmadan kısa süre sonra Erivan ve Nahçıvan hanlıkları, "Ermeni Vilayeti" denilen idari birime dönüştürüldü. I. Nikolay 21 Mart 1828 "Ermeni Vilayeti ile ilgili verdiği emirde "İran ile yapılan anlaşma gereğince, İran'dan ayrılarak Rusya'ya iltihak edilen Erivan (veya İrevan) ve Nahçıvan hanlıkları bundan böyle Rusya bütünlüğü içinde "Ermeni Vilayeti" olarak adlandırılınsın, bölgenin yönetimi ve idare edilmesi ile ilgili gerekenler tarafımızdan yapılsın" ifadelerini kullanmıştır.⁶

"Ermeni Vilayeti" Erivan ve Nahçıvan eyaletlerinden ve Ordubad nahiyesinden oluşuyordu. 1830 yılında "Ermeni Vilayeti'nin idaresi aslen Ermeni olan D.O.Behbutov'a (Behbutyan) verildi.⁷ Behbutyan göreve başladığında bölgede Ermenilerin güçlenmesine yönelik faaliyetlere başladı. Ermeni Vilayeti'nin oluşturulması, bölgeyi yönetmek için Ermeni birinin görevlendirilmesi Çarlık Rusya'nın önceden beri yaptığı planın bir parçası olduğunu aşıkardır.

Türkmençay Anlaşması gereğince Kaçarlar İran'ında yaşayan Ermenilerin hızlı şekilde göçürülmesi için Lazerev, Edirne Antlaşması gereğince Osmanlı sınırları içinde yaşayan göçürülmesi için ise Pankratev görevlendirildi. 1827 yılının Mayıs ayında İ.Paskeviç Ermenilerin Kaçarlar İran'ından göçürülmesi işini yönetmesi için Lazerev'i Tebriz'e gönderdi. Lazerev'in Tebriz'e geldiğini duyan büyük bir kısmı haberi sevinçle karşıladı ve Kaçarlara

⁵ İlham Əliyev. Kafkaz'da İmperiyalar və Ermenilerin Azerbaycan arazisine göçürülmesi. Bakü, 2012, s. 61

⁶ Собрание Актов Относящихся к Обозрению Истории Армянского Народа, ч. 1, Москва, 1833. С. 328

⁷ İsmayıl Hacıyev. Ermeniler'in Azerbaycan'a Karşı Arazi İddiaları ve Kanlı Cinayetleri Nahçıvan'a. Nahçıvan, 2012, s. 31

ihamet ederek Tebriz kapılarını Rus ordusuna açtılar.⁸ Çarlık Rusya'sı Lazerev'in göçürme siyasetini layıkıyla yerine getireceğine inandığı için ona bütün imkânlarını kullanmasını önerdi. Lazerev özellikle yaşamış oldukları bölgelere giderek onlara göç edecekleri yerlerde rahat yaşamaları için kolaylıklar sağlanacağı, hazine topraklarından pay verileceği gibi vaatler verirdi. Bununla beraber Lazerev Ermenilere Erivan, Nahçıvan ve Karabağ'da Hristiyanlarla birlikte yaşayacakları, inançları sebebiyle hiçbir sıkıntıyla karşılaşmayacakları yani istedikleri gibi bir hayat teklif ediyordu.⁹ Lazerev'in Ermenileri bahsedilen bölgelere göçürmek için vaatler vermesi, onları göçe teşvik etmesi, Ermenilerin gönüllü olarak göçmediklerini akıllara getirmektedir. Belli ki, Ermenilerin bir kısmı göçürmeye gönüllü olmamış, gidecekleri yerde nasıl bir hayatları olacağı konusunda endişeye kapılmışlardı.

Yukarıda Ermeni tüccarların, Ruslara bölge ile ilgili bilgi verdikleri, Rus Çarı'na ve halkına sevgilerini daima dile getirdiklerinden bahsetmiştik. Urmiya'dan göçürülen 400 aileye gönüllü mü zorla mı göçtükleri sorulduğunda: "Bizim için Rusya'da ot yemek, İran'da ekmek yemekten daha iyidir" demişlerdir.¹⁰ Lazerev göçürme politikasında başarılı olmuş üç buçuk ayda 8 bin Ermeni aile Aras Nehri'ni geçerek Erivan, Nahçıvan bölgesine yerleşti. Lazerev, Ermenilerin göç hareketlerinin sonuçları ile ilgili General Paskeviç'e 24 Aralık 1829'da yazdığı raporunda göçün 26 Şubat 1828'de başladığını ve 11 Haziran'da son bulduğunu, bu süre zarfında 8249 Hristiyan Ermeni ailesinin Erivan, Nahçıvan ve Karabağ bölgelerine yerleştirildiğini belirtmiştir.¹¹ Bölgeye yerleşen Ermeni ailelere Rus Çarlığı bütçesinden 14 bin manat altın ve 400 bin manat gümüş para harcanmıştır.

Ermenilerin bölgeye yerleştirilmesinden sonra "Ermeni Vilayeti"ndeki nüfusun durumu raporlar halinde Çar'a sunuldu. Erivan ve Nahçıvan hanlıklarının işgalini gerçekleştirmiş Lazerev raporda Ermenilerin bölgeye göçürülmesinden sonra ahalinin dörtte üçünün Azerbaycan Türklerinden oluştuğunu belirtmiştir. Rapora göre bölgeye binlerce Ermeni ailesi göçürülmesine rağmen nüfusun büyük kısmı Azerbaycan Türkleri'nden oluşturmuştur. "Ermeni Vilayeti"nde Azerbaycan Türklerinin sayıca çok olduğu, Paskeviç'in isteği üzerine

---

⁸ Глинка С.А. Описание переселения армян Азербайджанских в пределы России. Москва, 1831 (Репринт. изд. Баку, 1990), с. 70

⁹ Глинка, Описание переселения армян Азербайджанских в пределы России, с. 107-111

¹⁰ Глинка, Описание переселения армян Азербайджанских в пределы России, с.128

¹¹ Глинка, Описание переселения армян Азербайджанских в пределы Росси , с. 114

İ.Şopen'in 1829-1832 yılları arasında köylerde yapmış olduğu araştırmaya göre "Ermeni Vilayeti"nde olan 1125 köyün 1111 de Azerbaycan Türklerinin yaşadığı belirtilmiştir.¹²

Ermenilerin Kaçarlar İran'ı ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan göçürülerek günümüz Ermenistan bölgesine yerleştirilmesi ile ilgili Rus bilim adamı N.Şavrov'un verdiği bilgiler birçok konuya açıklık getirmektedir: "...Biz Güney Kafkasya'da kolonileşmeye Ruslarla değil, bölgeye yabancı olan halkları yerleştirerek başladık. 1828-1830 yılları arasında Güney Kafkasya'ya Kaçarlar İran'ından 40 bin, Osmanlı sınırlarından 84 bin Ermeniye Erivan vilayetlerine, Karabağ'a, Gökçe Gölü kıyısına ve en iyi kamu topraklarının olduğu arazilere yerleştirdik. Yerleşimleri için 200 bin desyat devlet arazisi ayrılmış ve 2 milyon Ruble değerindeki şahsi arazi Müslümanlardan satın alınarak Ermenilere verilmiştir. Bahsedilen tarihlerde Güney Kafkasya'ya göçürülen 1 milyondan fazla ermeni bu bölgenin yerli halkı olmayıp, bizim tarafımızdan yerleştirilmiştir..."¹³

Bir diğer kaynakta 1832 yılında yapılmış istatistiklere göre Erivan bölgesinde köylerin 463'ünde Azerbaycan Türkleri, 98'ne Ermeniler, 63 köyde ise Ermenilerle Azerbaycan Türkleri beraber yaşadıkları belirtilmiştir.

Kaçarlar İran'ı ile Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ermeniler de hızlı bir şekilde "Ermeni Vilayeti"ne göçürüldü. Edirne Antlaşması gereğince Osmanlı'ya ihanet ettikleri için 18 aylık süreçte Ermenilerin Rusların himayesine girmeleri gerekiyordu. Fakat, Rusların Doğu Anadolu bölgesinden geri çekilmesi bu topraklarda yaşayan Ermenileri zor durumda bıraktı. Ruslar Ermenileri bu durumdan kurtarmak için onları yeni işgal ettikleri bölgelere göçürmeyi planlamaktaydı. Bu amaçla 10 Ekim 1829'da General Paskeviç, Harbiye Nazırı Çernişev aracılığıyla Çar I. Nikolay'a rapor göndererek Ermenilerin durumunu açıkladı: "Beyazıt'ta 2 bin Ermeni askeri bizim safımızda savaşmıştır. Erzurum'da Hıristiyan nüfusun büyük çoğunluğu bizim dini bayramları kutlamaktadır. Kars'ta Ermenilerden oluşan 800 kişilik gönüllü birlik kurulmuştur. Bu durum Ermeni askerlerin ailelerini tehlike altında bırakmıştır. Rusya'ya gösterdikleri sevgi yüzünden Osmanlıların onlardan intikam almalarına engel olun. Bütün bunları dikkate alarak Majesteleri Çar hazretlerinden bana bu aileleri Ermeni Vilayeti'ne yerleştirmek için yetki verilmesini istirham ederim". 18 Kasım'da Harbiye Nazırı Çernişev, Çar

---

¹² Шопен И. Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ея присоединения к Российской империи, СПб., 1852.с. 603

¹³ Шавров Н.Н.Новая угроза русскому делу в Закавказье: СПб. 1911 .Репринг изд. Баку : ЭЛМ, 1990, s. 63-64

I Nikolay'ın bu teklifi beğendiğini, derhal harekete geçen General Paskeviç göç faaliyetlerini hızlandırması, göçürülen ailelerin yerleştirilmesi işinin yerine getirilmesi için göç komiteleri oluşturması, ve onlara özel imtiyazların verilmesi için Pankratev'i görevlendirmiştir.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu'ndan 90 bin Kaçarlar İrani'nden 40 bin Ermeni nüfusun göçürülerek Nahçıvan, Erivan ve Karabağ bölgesine yerleştirilmesi Rus tarihçilerin ve diplomatların eserlerinde de mevcuttur.¹⁵ Ünlü Rus bilim adamı Vasili Veliçko'ya göre, Ermeniler Güney Kafkasya'nın yerli halkı olmayıp, Osmanlı ve İran göçmenleri olarak XIX. yüzyıl başlarında bölgeye göç ettirilmişlerdir.¹⁶ Bu konuda Rus diplomat A.S.Griboyedov şunları aktarmaktadır: "Ermeniler Azerbaycan topraklarına yerleştirilirken Müslümanların yerlerini dar etmeleri bir yana, Ermenilere bir takım imtiyazlar da verildi. Halbuki zarara uğrayan taraf Müslümanlardı. Ermeniler göçürüldüğü zaman Müslüman ailelerin büyük çoğunluğu yaylalara gittikleri için, Ermenilerin onların evlerine yerleştiklerinden haberleri yoktu".¹⁷ Evlerine el konulan Türklerin büyük çoğunluğu ya yok edildi ya da göçe zorlandı.¹⁸

Göçürme zamanı Çarlık Rusya'nın yaptıkları yerli halkın itirazlarına sebep olmuştur. Bin yıllardan beri yaşamış oldukları yurtlarında Azerbaycan Türkleri Ermenileri istememişler. Özellikle Nahçıvan'ın Nehrem köyünde Ermenileri yerleştirme çabaları sonuç vermeyince Çarlık Rusya'nın görevlileri Aras Nehri'nin kıyısındaki boş arazileri yerli halktan zorla alarak Ermenilere vermiş, onlar için belli bir düzen oluşturmuşlar. Bu olaydan sonra Aras Nehri kıyısında nüfusu Ermenilerden oluşan Tezekend yerleşim yeri ortaya çıkarılmıştır. Nehrem Köyü'nden 5 km mesafede yerleşen Güznüt Köyü de bu şekilde oluşturulmuştur. Ermenilere karşı Nahçıvan şehrinde, Kültepe, Beneniyar ve diğer köylerde de itirazlar olmasına rağmen Rus görevliler itirazları görmezden gelerek yaptıklarından geri kalmamışlar.

Ermenilerin özellikle stratejik bakımdan önemli bölgelere yerleştirilmesine dikkat edilmiş, nüfus sayısı daima ön planda olmuştur. 286 Türk aileden oluşan Nahçıvan şehrine 416 ermeni ailesi, 168 Türk ailesi yaşayan Cehri köyüne 151 ermeni ailesi, Nehrem Köyü'ndeki

---

¹⁴ Акты Собрание Кавказского Археографического Комиссии, Архив Главного Управления Наместника Кавказа (АКАК),Тбилиси, 1866, т. VII, д.: 437, 563, 568, 592, 618, 818, 820.

¹⁵ Нерсисян М.Г. Из Истории Русско-Амянских Отношений. Книга I, Ереван, изд-во "Академия Наук Армянской ССР",1956., с.227

¹⁶ Величко В.Л. Кавказ. Русское Дело и Междуплеменные Вопросы, Баку, Элм, 1990., с. 80

¹⁷ А.С.Грибоедова. Москва: изд-во "Социально-экономической литературы", 1960., с. 78

¹⁸ Шопен, Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ея присоединения к Российской империи, СПб., с. 510-518

116 Türk ailesine karşı Aras Nehri kıyısındaki bölgelere 208 Ermeni ailesi yerleştirildi.¹⁹ Ermeni ailelerin sayılarına bakarsak yerli halkın yarısına tekabül ettiğini görürüz.

V.Grigoryev'in verdiği bilgilere göre, göçün ilk yıllarında Nahçıvan'a 13 bin Ermeni göçürüldü. Bunlardan 416 aile Nahçıvan'ın merkezine, 1869 aile Nahçıvan dairesine, 266 aile ise Ordubad dairesine yerleştirildi.²⁰ Ermenilerin Nahçıvan ve onun bölgelerine yerleştirilmesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Ermenilerin yerleştirildikleri bölgeler.	Erkek	Kadın	Ailelerin sayısı
I.Nahçıvan dairesi			
Nahçıvan Şeheri	3970	5479	2285
Beneniyar	103	15	416
Ebregunus	60	26	43
Cehri			151
Gazançı	44	57	22
Helilli	31	67	24
Kültepe	66	176	70
Nehrem	398	545	208
Ayrınc	54	70	31
Garababa	34	59	24
Külüs	20	30	13
Nursu	50	74	30
Şahbuz	31	44	20
Mezre	32	42	22
Gicazur (Ağ Bulag)	21	33	14
Gömür	17	33	10
II. Ordubad Dairesi	489	727	266
Eylis	53	86	37
Azad, Dar, Dize vs.	354	200	182

¹⁹ Григорьев В.Н. Статистическое описание Нахичеванской провинции. Санкт-Петербург: Типографий Департамента Внешней Торговли, 1833, 263 с. 84

²⁰ Григорьев, Статистическое описание Нахичеванской провинции. Санкт-Петербург: Типографий Департамента Внешней Торговли a.g.e.c.85

Çarlık Rusya Ermenileri Nahçıvan'a, Erivan'a ve Karabağ'a göç ettirilerek bölgenin etnik yapısı kısa sürede değiştirildi. Bu suretle Azerbaycan Türkleri'nin öz vatanlarına yerli olmayan halkları yerleştirdi. Ermenilerin bahsedilen bölgelere göçürmesi ilk olarak 1804-1813 yılları arasında Kaçarlar İran'ı ile Rusya arasında yapılan savaştan hemen sonra başladı ve 434 aile Nahçıvan dairesine göçürüldü. Türkmençay Antlaşması'ndan sonra özellikle Kaçarlar İranı'ndan 2285 aile kısa sürede Nahçıvan dairesine yerleştirildi. Çarlık Rusya Hoy ve Salmas şehirlerinden göçürdükleri Ermeni ailelerin köylerde iskanını sağladı. İstatistikler Aliabad Köyü'ne 136 kişinin, Şıhmahmud Köyü'ne 448 kişinin, Nurs Köyü'ne 54 kişinin, Gömür Köyü'ne 50 kişinin, Arınc Köyü'ne 91 kişinin, Badamlı Köyü'ne 101 kişinin barınma ihtiyacı karşılandı ve geçimlerini sağlamak için devlet hazinesinden para ayrıldı.²¹

Çarlık Rusya Ermenileri Nahçıvan'a ve çevresine yerleştirdikleri zaman özellikle binyıllardan beri yerleşim yeri olarak bilinen bölgeleri odak nontası haline getirdi Eski yerleşim yerlerinden olan Garahanbeyli Köyü'ne Salmas'tan 440 Ermeni, Hacıvar Köyü'ne Salmas'tan 102 Ermeni, Aşağı Hacıvar Köyü'ne Marağadan 95 Ermeni, Yarımca Köyü'ne Hoy ve Salmas'tan 456 Ermeni yerleştirildi. Halbuki Yukarıda isimleri geçen köylerin nüfusu eski Türk kavimleri olan Kengerliler'in soyundan geliyordu.²²

Nahçıvan'ın aksine Ordubad şehrinde etnik yapı fazla değişmemiştir. Göçten sonra Ordubad'da yaşayan 803 ailenden 767 Azerbaycan Türklerinden, 36 aile ise Türkmençay Antlaşması'ndan sonra göçürülen Ermenilerden oluşmuştur.

V.Grigoryev Ermenilerin Nahçıvan bölgesine yerleştirilmesinden sonra kalkınmaya başladıklarını iddia etmiştir.²³ Oysa ki, Ermeniler zamanla Azerbaycan Türklerinin kültür ve medeniyetine sahip çıkma küstahlığını yaptılar.²⁴

Çarlık Rusya'nın Ermenileri bahsedilen bölgelere yerleştirmesinin arka planında binyıllardan beri Türk yurdu olan toprakları gelecekte sahiplenme arzusu yatıyordu. Kaynaklarda, bölgeye yerleştirilen Ermeni ailelerin her sene göçürüldükleri günü yıldönüm olarak kutladıkları kaydedilmektedir. Verilere göre bu kutlamalar bir kaç sene devam etmiştir.

---

²¹ Смирнов К.Н. Материалы по истории и этнографии Нахичеванского края. Баку: Озан, 1999, с. 156

²² Смирнов, Материалы по истории и этнографии Нахичеванского края. 127-128

²³ Григорьев, Статистическое описание Нахичеванской провинции. Санкт-Петербург: Типографий Департамента Внешней Торговли с. 84

²⁴Gadizade G. Nahçıvanda etnodegrafik prosesler. (1828-1928-ci iller). Respublika Konfransının materiyalları.1989.c. 56

Daha sonra Rus yönetici ve görevlilerinin uyarılarından sonra kutlamalara son verilmiştir. Bütün bunlar Ermenilerin bölgenin yerli halkı olmadığını açık bir şekilde göstermektedir.

SONUÇ

Çarlık Rusya'nın Kafkaslara hâkim olma politikasının bir parçasını oluşturan "Ermeni İskân", Rusların bölgede kalıcı olabilme çabası olarak da değerlendirilebilir. Amaçlarına ulaşmak için bölgede etnik yapıyı değiştirmek ve Kafkasya'ya yabancı halkları yerleştirmeyi hedeflemiş bu suretle Müslüman halkı kolayca yönetmeyi amaçlamıştır. Ermenileri özellikle Erivan ve Nahçıvan bölgesine yerleştiren Çar yönetimi Türkler arasında Hıristiyan seti yaratmayı, Osmanlılarla Türk Kaçarları birbirinden ayırmayı amaçlamış ve Ermeni göçleri sayesinde başarıya ulaşmıştır.

Çar yönetiminin Kafkasya'da Ermenileri ön saflara yerleştirmesi, onlardan faydalanması zamanla bilinçli olarak Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında bir düşmanlığa dönüşmüştür. Uygulanan politikaların sonucu, Rusların yardım ve kışkırtması ile Ermenilerin yerli halka acımasız davranması ve katliamlar yapması olmuştur. Nahçıvan ve Erivan Hanlıkları'nın bölgesinde kurulan "Ermeni Vilayeti"nde, Azerbaycan Türkleri 1828 yılında nüfusun %73,8'ni oluşturuyor iken, 1834-1835 yıllarında bu oran %46,2'ye inmiştir. Bu oranın değişmesini Ruslar sağlamıştır ve amaçları bölgeyi tamamen Ermenileştirmektir. Bölgede Azerbaycan Türkleri'nin nüfus sayısının azalması Çarlık yönetimin onları göçe zorlaması ve onlara karşı yapmış oldukları katliamlar sonucu gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

Aliyev İlham. Kafkas'da İmperyalar ve Ermeniler'in Azerbaycan Arazisine Göçürülmesi. Bakü, 2012

Gadirzade Gadir. Nahçıvanda etnodeqrafik prosesler. (1828-1928-ci iller). Respublika Konfransının materyalları.1989, s. 56-63

Hacıyev İsmayıl. Ermeniler'in Azerbaycan'a Karşı Arazi İddiaları ve Kanlı Cinayetleri Nahçıvan'a. Nahçıvan, 2012.

Urud Musa, Zengezur. Nurlar Yayınevi, Bakü 2005

Okan Yeşilot, Şahin Ülkesinde: Rus Çarı I. Petro'nun İran Elçisi Artemiy Volinskiy'nin Kafkasya Raporu. Yeditepe yayınları. İstanbul 2014.

Şixeliyev Emin. Çarlık Rusya'sı Tarafından Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Göçürülmesi ve Akabinde Oluşturulan Ermeni Vilayeti (1828), (Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında). Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 4(1). 2015, s. 7-24

Акты Собрание Кавказского Археографического Комиссии, Архив Главного Управления Наместника Кавказа (АКАК),Тбилиси, 1866, т. VII, д.: 437, 563, 568, 592, 618, 818, 820.

Величко В.Л. Кавказ. Русское Дело и Междуплеменные Вопросы, Баку, Элм, 1990

Грибоедова. А.С. Москва: изд-во “Социально-экономической литературы”, 1960

Григорьев В.Н. Статистическое описание Нахичеванской провинции. Санкт-Петербург: Типографий Департамента Внешней Торговли, 1833.

Глинка С.А. Описание переселения армян Азербайджанских в пределы России. Москва, 1831 (Репринт. изд. Баку, 1990),

Эзов Г.А. Сношения Петра Великого с Армянским Народом,СПб, тип. Академии наук, 1898. 1898.

Собрание Актов Относящихся к Обозрению Истории Армянского Народа, ч. 1, Москва, 1833.

Шавров Н.Н.Новая угроза русскому делу в Закавказье: СПб. 1911 .Репринг изд. Баку : Элм, 1990.

Шопен И. Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ея присоединения к Российской империи, СПб., 1852.

Нерсисян М.Г. Из Истории Русско-Армянских Отношений. Книга I, Ереван, изд-во “Академия Наук Армянской ССР”,1956.

Смирнов К.Н. Материалы по истории и этнографии Нахичеванского края. Баку: Озан, 1999, с. 156